

Od idejne diferenciacije k nastanku političnih društev

Kljub zunanjemu slogaštvu, ki je vladalo med kranjskimi Slovenci v poznih sedemdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja, sta se v tej kronovini idejno razvijali in oblikovali (za slovenski prostor) vodilni politični in svetovnonazorski usmeritvi tedanjega časa: katoliška in napredna (liberalna).¹ Ko je bila t. i. nemška nevarnost v deželi "premagana", je vsa idejna različnost omenjenih opcij postopoma prihajala do izraza, kar je posledično vodilo do politične ločitve teh dveh idejno različnih struj in s tem k začetkom strankarskega življenja.

Poskus prekinitve obstoječe organizacijske enotnosti Slovencev je tako pomenil (sicer ponesrečeni) ustanovni shod kranjskega Slovenskega društva 10. marca 1889 v Ljubljani,² ki so ga sklicali kasnejši naprednjaki. A udeležili so se ga tudi predstavniki t. i. *Slovenčeve* struje, torej katoliške strani, saj naj bi takšno društvo tudi po njihovem mnenju lahko delovalo za doseg narodnega materialnega in duševnega napredka. Kljub temu pa je Ignacij Žitnik izrazil nekakšno nezaupanje, ki naj bi ga slednji čutili do društva. Za to naj bi imeli več razlogov: ko so bila v *Slovenskem Narodu* objavljena društvena pravila, je skušal dobiti odgovor na "nasprotni" strani, ali bo to društvo občaslovensko ali pa bo stalo na enostranskem (tj. naprednem, op. Z. B.) stališču. Kot je omenil v govoru na shodu, je bil odgovor na to vprašanje zelo nedoločen. Tudi hitrost sklicanja ustanovnega shoda se mu je zdela "sumljiva", saj se ga tako marsikdo, zlasti z dežele, ni mogel udeležiti. "Tretji in glavni razlog za nas pa je ta," je dejal

Žitnik, "da pogrešamo v potrjenih pravilih besed, ki označujejo program tudi konservativne ali katoliške stranke slovenske, kateri je itak vsakemu znan."³ Zato je predlagal spremembo pravil, in sicer: da bi se vanje zapisalo, da bo delovanje društva temeljilo na krščanski podlagi ter da bodo tudi verske in cerkvene zadeve spadale v njegov delokrog; hkrati se je poudarilo, da bi tudi katoliška struja morala imeti primerno zastopstvo v društvenem odboru. Na te in podobne zahteve, ki sta jih izrazila tudi Fran Povše in Andrej Kalan, je odgovoril in pojasnil svoje in somišljenikov stališče Ivan Tavčar. Čeprav naj bi se Slovensko društvo ne ukvarjalo z verskimi zadevami, bi se po njegovem mnenju lahko skladno s stališči "nasprotni" struje spremenilo ustrezne paragrafe društvenih pravil: "Posvetno razumništvo ima sicer v obče svobodnejše nazore, nego duhovščina, vendar bode vsem drago, ako bode tudi poslednja sodelovala in bode razumno zastopana."⁴ Ker pri volitvah društvenega odbora ni bilo možno doseči kompromisa o izvolitvi posameznih članov, je bilo sklenjeno, da se zborovanje preloži za štirinajst dni ter se nato ponovno skliče ustanovni shod – v tem času naj bi se struji sporazumeli o kandidatih oziroma odbornikih društva – do česar pa v tako zamišljeni obliki ni nikoli prišlo. Zato pa sta nastali dve samostojni društvi, in sicer: Katoliško politično društvo in (napredno) Slovensko društvo.

1. Katoliško politično društvo

Pravila Katoliškega političnega društva so bila podobna tem, na temelju katerih naj bi

delovalo Slovensko društvo, s to razliko, da je bilo v njih jasno določeno, da je tudi vera eden izmed dejavnikov, za katerega si bo društvo prizadevalo. Tako je bilo v § 2. zapisano: "Društvu je namen: Pospeševati slovenskega naroda duševni in gmotni napredek v verskih, državnih, občinskih, šolskih, gospodarskih in socialnih zadevah; razširjati med Slovenci versko, narodno in gospodarsko izobrazenost; braniti verske, narodne in državne pravice slovenskega naroda in pospeševati ustavni razvoj avstrijske države po geslu: Vse za vero, dom, cesarja!"⁵ Ker je bilo jasno, da bosta (in tudi sta) v tedanjih razmerah naziv "katoliško" in opustitev besede "slovenski" sprožila polemike, je bilo to dejstvo pojasnjeno v vrsti člankov v *Slovenecu* konec januarja 1890. Tako je avtor (verjetno urednik dnevnika Ignacij Žitnik) zapisal, da ni bilo potrebno nikakršno spodtikanje ob nazivu "katoliški": "Kar smo, to povejmo vsikdar naravnost; omenjamo pa tudi, da z besedo "katolišk" samo na sebi ni še nič pomagano, a označen je duh, naznanjeno načelo, po katerem želi delovati novo društvo. Ne le duhovniki, tudi svetni domoljubi imajo kot katoliki svoje dolžnosti in sicer ne le v zasebnem, tudi v javnem, v političnem življenju. /.../ S tem torej, da si je dalo društvo priimek "katoliško", hotelo je poudariti svoje stališče nasproti onim, ki učé, da sicer zasebno življenje ima ravnati se po veri in zakonu božjemu, ne pa tudi javno življenje."⁶ Čeprav v nazivu društva ni bilo zapisanih besed "narodno" oziroma "slovensko", naj bi to ne pomenilo, da delovanje v prid slovenstvu ne bo ena izmed nalog društva: "V narodnem oziru ménimo prav tako, da najskerajnejši narodnjak ne more ničesar pogrešati v pravih." ⁷ Tako lahko med razlogi za ustanovitev društva zagotovo najdemo tudi nasprotovanje svobodomiselnosti oziroma liberalni ideji, da je kristjan zadostil svojim krščanskim dolžnostim z življenjem po nauku evangelija v zasebnem življenju, morda

še v cerkvi in z delovanjem v kateri izmed dobrodelnih organizacij, na njegovo politično prepričanje in zlasti ravnanje pa naj bi njegovo versko prepričanje ne imelo vpliva. Ena od nalog društva naj bi bila ravno ta, da bi se poučilo vernike o njihovih dolžnostih na političnem področju, zlasti o vseh pravicah in dolžnostih, ki jim jih je v tem oziru omogočila oziroma dodelila ustavna ureditev oziroma doba. Člani društva so torej nameravali ljudstvo, zlasti volivce, izobraziti in jim pomagati k spoznanju, da bi ti morali v času volitev agitirati za in nato izvoliti takšne može, ki bi si nato kot poslanci v zakonodajnih zborih prizadevali za utemeljitev državnega in družbenega življenja na temelju krščanskih načel, s tem pa bodo branili tudi legitimne cerkvene pravice na tem področju. Takšno izobrazevanje je bilo seveda najbolj možno v okviru političnih društev, in to je tudi bil namen novoustanovljenega društva. Pri njegovem organiziranju so ustanovitelji izhajali iz okrožnice *Sapientiae christianae* o dolžnostih kristjanov Leona XIII. z dne 10. januarja 1890⁸ (to je *Slovenec* v tem času v nadaljevanjih tudi objavil) in iz smernic Drugega avstrijskega katoliškega shoda leta 1889, kot zgled pa so jim služila obstoječa katoliška politična društva na Gornjem Avstrijskem, v Vorarlbergu in na Tirolskem.⁹ Na ustanovnem shodu društva, ta je bil 26. januarja 1890, je bil za predsednika izvoljen Karol Klun.

Da ustanovitev društva ne bo pozitivno sprejeta pri naprednjakih, je bilo pričakovati. Tako je Ivan Tavčar v *Slovenskem Narodu* 1. februarja 1890 objavil članek *Katoliško politično društvo*, ki je povzročil polemiko med političnima dnevnikoma. V njem je o ustanovitvi zapisal: "Kar čez noč se je rodilo to društvo, in ve se dobro, kdo mu je pravi duševni voditelj."¹⁰ Tudi naziv ga je zmotil: "Pomenljivo se nam pa že vidi, da se društvo tako rekoč sramuje svoje slovenske matere. Katoliško politično društvo pri nas lahko plodo-



Ignac Žitnik.

nosno deluje, to se tajniti ne da. Ali vprašali smo se z opravičenim začudenjem, čemu, da naj je društvo samo katoliško, in ne tudi slovensko. Do sedaj smo pri političnem društvu pred vsem gledali na to, da je slovensko. Tukaj pa so ustanovili katoliško društvo, ter iz svoje firme – recimo naravnost – z nekim očitnim namenom izpustili pridevek “slovenski”. Ta pridevek se društvu mej nami gotovo vsaj tako dobro prilega, kot vsak drug pridevek, naj je take ali take vrste!”¹¹ Posledično naj bi to pomenilo: “Mi izvajamo iz tega, da hoče društvo postati strogo katoliško, to se pravi: ostro cerkveno društvo. Tako tesno stališče pa utegne imeti fatalne posledice, zlasti v sedanjem času, kajti duh časa je tak, da je v vsakem vprašanju treba nekoliko širšega okvirja, da se je ogibati izključnosti. Kdor se pa že v svojem naslovu izogiblje besede “slovensko”, o tem si pač lahko mislimo, kako se bode tedaj ravnal, kadar bode stal pred kolizijo dolžnostij, ko bi se mu bilo odločiti v kakem kočljivem slučaju, recimo za versko šolo na protinarodni podlagi. Dobe se še lahko drugi slučajji, v katerih se bode prav hi-

tro pokazalo, da katoliško politično društvo Slovincem ne more dajati v vsakem oziru tistih garancij, kakor jih pričakujemo pri društvu, ki naj je v resnici pravo politično društvo na Slovenskem”.¹² Po Tavčarjevem mnenju so Slovenci dejansko potrebovali politično društvo, pri katerem bi sodelovali tudi konservativci, in takšno je oziroma naj bi bilo Slovensko društvo, proti kateremu pa se je zdaj ustanovilo novo, le katoliško politično društvo. Izpustitev naziva “slovensko” je po Tavčarjevem prepričanju imela svoj izvor v pojmovanju narodnosti Antona Mahničja, ki naj bi s tem naukom zasvojil del mlajše kranjske duhovščine; ta naj bi namreč stala v ozadju nastanka društva. Sicer naj bi bilo zaenkrat vodstvo še v rokah zmernih mož, toda obstajala je nevarnost, da bi v njem prevladala mišljenje in taktika mlajših.¹³ Ustanovitev tega društva naj bi že zaradi tega zagotovo imela za posledico: “Na vsak način pa je slovenska inteligenca, v kolikor sedaj še ne sedi v katoliškem političnem društvu, zavezana, temeljito se pečati z vprašanjem, bi li ne kazalo ustanoviti slovenskega političnega društva,

kojega pravila je vlada že potrdila. /.../ Zatorej naj se o pravem času prično priprave, da se kaj ne zamudi, in da posebno slovenska narodnost mej nami v škodo ne pride.”¹⁴

V odgovoru Tavčarju je Žitnik zavrnil njegove očitke. Tako je zanikal, da je društvo nastalo kar čez noč, ampak da so Slovenci imeli že društvo s tem nazivom v Ljubljani leta 1873, ki pa ga je tedanja liberalna vlada zaradi domnevnega prestopka 6. marca 1874 razdružila. In vse od tedaj naj bi se med konservativci širile ideje po ponovni ustanovitvi podobnega društva ter da bi se oblikovala primerna pravila. Omenil je tudi poskus ustanovitve Slovenskega društva v preteklem letu, pri kateri niso konservativci očitali pripravljalcem skrivnega in enostranskega delovanja, prav tako se niso spodtikali nad samim nazivom, ki ni vključevalo pridevka “katoliški”, ampak so le zahtevali, da bi se to moralo osnovati na krščanskih temeljih in si prizadevati tudi za verske zadeve, kar se je na shodu sprejelo in se jim obljubilo, do izvršitve pa ni nikoli prišlo. “In predno se je mislilo na novo društvo, vprašal je vrednik “Slovenčev” večkrat vplivne može, ki so imeli biti odborniki “slov. društva” o tej zadevi, a odgovore je dobil take, da se je prepričal: Vse je odloženo “ad calendas graecas”. In še le tedaj je nastala potreba misliti na novo društvo.”¹⁵ Prav tako se ni društvo ustanovilo za hrbtom, kot je namigoval Tavčar, saj je osnovalni odbor istočasno poslal društvena pravila v objavo *Slovincu* in *Slovenskemu Narodu*, Žitnik sam pa je poleg tega vse, kar je bilo v zvezi z njegovim ustanavljanjem, Tavčarju pojasnil še pisno.

Tudi umanjkanje besede “slovensko” v nazivu društva in to, zakaj se je temu nadelo le naziv “katoliško”, je Žitnik pojasnil. Glede prvega naj bi bilo iz društvenih pravil jasno razvidno, da so bili narod in njegove pravice v ospredju društvenega prizadevanja, o drugem pa je zapisal: “V čitalnici se konservativci niso spodtikali nad imenom “slovensko druš-

tvo”, in niso zahtevali pridevka “katoliško”, s tem so pokazali, da jim gre le za stvar; a od tedaj so se pri nas, žal, zelo neugodno spremenile razmere; bistveno jih je predružačila podraška afera, in kadar je v deželi v nevarnosti vera katoliška, tedaj je treba barvo pokazati katolikom, tedaj je tudi pri društvi priimek “katoliško” primeren in popolnoma na svojem mestu.”¹⁶ To pa naj bi ne pomenilo, da bi med vero in narodnostjo bilo kakršno koli nasprotje oziroma izključevanje. Pri tem se je Žitnik skliceval na Leona XIII., ki je v okrožnici *Sapientiae christianae* zapisal: “Spoznati moramo, da sta nadnaravna ljubezen do Cerkve in naravna ljubezen do domovine pravzaprav sestri dvojčici in da imata istega očeta, to je Boga. Resničnega nasprotja torej med njima ne sme biti.”¹⁷

Tavčar je kot odgovor na zgornji članek objavil poslano mu Žitnikovo pismo (pri tem je izpustil datum, ko je bilo to napisano). Naj ga, ker se mi zdi pomembno za zgodovino nastanka društva, navedemo v celoti:

“Velecenjeni gosp. doktor! Pred nekaj dnevi je “Slov. Narod” objavil notico, da je tukajšnja vlada potrdila pravila “Kat. političnega društva”. Ker so že nekateri in bodo morda še drugi stvar krivo tolmačili, dolžnost mi je Vam, gospod doktor, to pojasniti. – Že med zasedanjem deželnega zbora je prišel k meni gosp. Kalan s pisanimi pravili, proseč me, naj jih pokažem g. poslancem, da ti povedó svoje mnenje o potrebi ali nepotrebi tega društva. – Pravila se doslovno glasé kakor ona, o katerih smo v čitalnici se o svojem času prepirali, le z onim dostavkom v § 2., kateremu ste i Vi, g. doktor, pritrdili. – Jaz sem Kalanu naravnost odgovoril, da je čas neugoden, neprimeren sedaj, naj se odloži vsa stvar. Tako so pravila pri meni ležala okolu 4 tedne. Konečno se Kalan nad mánojo razjari, zahteva pravila nazaj. Jaz sem mu rad ustregel, ker niti z jednim poslancem o tem nisem govoril. –

Kar čitam v "Narodu": Pravila so potrjena. Stoprv včeraj srečam Kalana in ga vprašam, kaj je na tem. On odgovori: 'Potrebo društva so poudarjali vsi, premembo pravil naročili osnovalnemu odboru, a ta sedaj spi. Torej – tu imate sedaj potrjena taka pravila, katera je tedaj ogromna večina iz obeh taborov odobrila. Sedaj osnujte društvo.' Tako včeraj Kalan ... Dostavi še: 'Pojdi h gosp. Tavčarju, ako on prevzame predsedništvo ali vsaj odborništvo, ker z naše strani dobite vse glavoše; dva morda bi krhala od 30 tukajšnjih duhovnikov.' – Kakor razvidite, gospod doktor, mi ničesar ne delamo za hrbtom, le to je Kalan sam brez dogovora storil, da je vladi nesel pravila v potrjenje. Društva torej ni niti jednega, niti sledi ni o njem. Celó med nami so, ki trdijo, da je društvo nepotrebno sedaj ali vsaj neumestno, ker bi utegnili znova razpaliti posameznike. – Govoril sem danes z nekaterimi, da počakamo do Božiča, ko se bodo vrnili državni poslanci z Dunaja, da se potem morda kaj ukrene; ali pa morda o tem razgovarja pri nameravanem shodu vseh slovenskih poslancev. Ker bi bilo meni jako neljubo, sitno in hudo, ko bi morda nadležnost Kalanova dala povod nesporazumljenju in vsled tega kaki neljubi opazki v "Slov. Narodu", prosim Vas najuljudneje, vzemite moje sporočilo kot popolnoma istinito na znanje in zabranite v tem smislu v "Slov. Narodu" mogočo opazko. Najodličnejšim spoštovanjem Ig. Žitnik, urednik "Slovenca".¹⁸

Po Tavčarjevem mnenju je bilo to pismo jasen dokaz, da je v ozadju društva kot njegov duševni oče stal Andrej Kalan. Sicer naj bi *Narod* ne bil nenaklonjen društvu kot takemu, ampak naj bi počakal, da bo to pričelo s svojim delovanjem, in če bo to narodno, ga bo zagotovo podpiral. Kar je Tavčarja in njegov krog vznemirjalo, je bilo dejstvo, da je v Kalanu videlo Mahničevega učenca in pristaša, s tem pa nevarnost, da bi društvo delovalo na temelju Mahničevih načel.

Hkrati je Tavčar očital Žitniku, da je lagal o tem, da društva ni bilo oziroma da se to ne bo ustanovilo, ko se je vendar društvo ustanovilo, čeprav je v pismu kaj takega zanikal. Kot je razvidno iz članka v *Slovencu*, ki je sledil temu iz *Naroda*, je Žitnik z nekaterimi tovariši omenjeno pismo napisal 12. decembra 1889, torej preden se je novo društvo dejansko oblikovalo (res so bila sicer potrjena že njegova pravila) ter hotel tako preprečiti morebiten prepir o društvu med dnevnikom oziroma strujama v njunem ozadju.

Iz okoliščin, ki so bile povezane z ustanovitvijo društva, je možno razbrati, da razdeljenost med obema strujama tedaj še ni bila dokončna ter da je kljub idejnim razlikam še vedno obstajala težnja po skupnem političnem delovanju. To je razvidno tudi iz dejstva, da je bil Tavčar za "mahničevskega" Andreja Kalana kljub zagovarjanju absolutne narodnosti in drugih svobodomiselnih idej povsem sprejemljiv kot odbornik oziroma celo predsednik Katoliškega političnega društva; kar je ne nazadnje po mojem mnenju pomenilo, da mu kljub njegovemu poudarjanju prednosti narodnosti pred vero oziroma omejitvi avtoritete cerkvene oblasti le na dogmatično-versko področje niti vodilni katoliški krogi na Kranjskem niso odrekli pripadnosti katoliški veri oziroma pripisovali poganskega nacionalizma, ki bi iz narodnosti naredil osrednji predmet "religije", ter zato "brezboštva". Podobno so oziroma bi morala biti tudi pravila Katoliškega političnega društva za Tavčarja sprejemljiva, saj so bila to v osnovi pravila Slovenskega društva, dopolnjena s predlogi tedanje *Slovenčeve* struje na njegovem poskusnem ustanovnem shodu marca 1889, za katera se je izjavil tudi Tavčar sam. Iz Žitnikovega pisma Tavčarju je razvidno, da tudi med katoličani številni niso bili naklonjeni razpadu dotedanje slogaške politike, tako da se zastavlja vprašanje, kdaj so "radikalna" duhovščina in katoliški laiki



Andrej Kalan.

– ki so črpali temelje za svoje delovanje delno res pri Mahničju, v glavnem pa v okrožnicah Leona XIII. ter pri katoličanih v drugih avstrijskih deželah, na primer na Tirolskem in Gornjem Avstrijskem, kjer so te okrožnice in sklepi Drugega avstrijskega katoliškega shoda že dobili konkreten odmev – prevzeli odločilno vlogo pri vodenju katoliške politike, ko se jim je morala podrediti tudi “slogaška” konservativna struja. Prvenstveno gre za vprašanje, kateri zunanji dogodek oziroma dogodki so pokazali, da slogaštvo ni bilo več primerno in možno ter da je bil dejansko idejni razkorak med obstoječima strujama prevelik. Zagotovo je enega izmed korakov k temu pomenilo ravno organiziranje katoliške struje v društvo, tj. v politično organizacijo, saj je organiziranje pomenilo hkrati dejavno reševanje tedaj aktualnih nalog na temelju kato-

liškega socialno-političnega nauka in zastavljenega programa. Obstoj neorganizirane struje je bil zagotovo manjšega pomena kot obstoj društva, ki je nameravalo delovati v smislu političnega izobraževanja prebivalstva, kar bi seveda moralo in je tudi imelo posledice za politično življenje Kranjcev in Slovencev. Organiziranje ene struje, v tem primeru katoliške, pa je pomenilo nujnost, da se podoben proces zgodi na nasprotni strani, do česar je tudi prišlo. Naprednjaki so namreč ustanovili kranjsko Slovensko društvo.

Med dodatne razloge za njegovo ustanovitev so zagotovo spadali dogodki ob dopolnilnih volitvah v ljubljanski mestni zastop aprila 1890. Tako so na volitvah v III. razredu zmagali kandidati t. i. Narodnega volilnega odbora, hkrati pa tudi kandidata katoliške

struje Fr. Peterca in Josip Prosenc, kar je vzbudilo reakcijo na strani naprednjakov, ki so se zato bolj odločno lotili agitacije. Ko je slednjim uspelo zmagati v II. razredu, je Tavčar v *Slovenskem Narodu* v svojem stilu o dogajanju ob teh volitvah zapisal: "Ko so v tretjem razredu s pomočjo škofovskih, trnovskih in Bog zna katerih duhovnih pomočnikov še, ki so kakor vidre oblezli vse podstrešne sobe, kjer so le izvohali kako staro ženico – volilko, priborili si lahko zmago nad Ljubljanskimi obrtniki, ni bilo veselja ne konca ne kraja. Upali so, da jim bode tudi v II. razredu premaga lahka in gotova. Že je grozil prvi korporal katoliškega političnega društva, slavoznani dr. (Ivan, op. Z. B.) Šušteršič nas s svojim zaničevanjem zadušiti, in vse je pričakovalo, da se bode ta ponižni mladenič v kratkem na gorečem vozu živ odpeljal v nebesa! Tudi so gospodje kovali različne naklepe. V mestnem zastopu hoteli so osnovati poseben konservativen klub in preustrojiti mestno administracijo po načelih, ki vejejo iz spisov goriškega dr. Mahniča. Izvoliti se je imel stalen odsek, ki bi za vsak korak našega škofa sestavil in njega ekscelenciji izročil zahvalno adresno. Posebne seje sklicevale naj bi se nalašč v namen, da bi se pretresovala sredstva, kako bi se papežu priborile njegove nekdanje dežele i. t. d. Menite, da je to šala. A gola resnica je. Naša klerikalna stranka hotela si je v resnici iz mestnega zastopa napraviti močno trdnjavo, in skoraj bi se ji bilo posrečilo podjarmiti naše prvo deželno mesto pod načela, katera hočemo vedno pobijati, in naj jih proglašajo dr. Mahnič ali pa škof Ljubljanski! O teh načelih še dalje govoriti, bilo bi od več. Saj jih vsak pozna, in kdor ljubi slovenski svoj narod, mora jih povsod zatirati. Danes torej lahko z veseljem opozarjamo na to, da je izid volitve v drugem razredu sijajno dokazal, da si je naše narodno meščanstvo popolnoma v svesti, da se tu ne gre samo za prazne šale našega famoznega antiterorista dr. Šušteršiča,

ampak za resen in premišljen naskok tiste nove, strogo klerikalne in brezdomovinske stranke, kateri je na Slovenskem udihtnil življenje goriški ascet, in katera se je posebno v naši Ljubljani pred očmi in pod rokami močnega zaščitnika lepo razvila."¹⁹ Hkrati je Tavčar odločno zavrnil kandidaturo Andreja Kalana v I. razredu: "Kdor je gospoda Andreja Kalana – proti osebi sami nemamo nič, pač pa proti načelom, ki se skrivajo za njo – usilil volilcem prvega razreda, ta jih je žalil, ta jim je bil s pestjo v obraz, prav tako, kakor, da bi ti odlični volilci iz svoje srede ne mogli dobiti spretnega zastopnika, ali pa, kakor da bi boljšega zastopnika ne bili vredni, nego je ravno gospod Trnovski kaplan."²⁰ Tudi pri volitvah v I. razredu so nato zmagali kandidati napredne struje. Po mojem mnenju se je zdelo naprednjakom izzivalno, da bi katoliška oziroma konservativna struja imela vodilno vlogo v Ljubljani, saj naj bi ta kot osrednje slovensko mesto "morala" ostati v njihovih rokah. Naprednjaki so se kot laiki namreč imeli za zastopnike meščanstva, ki je bilo svetovnonazorsko gledano večinoma naklonjeno njihovim idejam. Tako je zanje, kar je omenil tudi Tavčar, Kalanova kandidatura – ta je bil prisposoda nevarnosti, ki naj bi jo za politično življenje pomenilo udejanjenje Mahničevih načel, torej nekakšne klerikalne nadvlade – pomenila več kot izzivanje, šlo naj bi za pravi spopad med svobodo in diktatorstvom, med naprednjaštvom in nazadnjaštvom. Zagotovo lahko rečemo, da sta politično organiziranje katoličanov in njihovo delovanje v času teh volitev²¹ spodbudila napredno stran k oblikovanju lastne politične organizacije, saj je bila ta povsem logičen sestavni del vsakega normalnega političnega življenja, v katerem za uveljavitev svojih načel in zamisli med seboj konkurirajo obstoječe struje, ki so seveda uspešnejše, če so organizirane v stranko. Organiziranje obeh temeljnih tedanjih idejnih skupin v društvo (kasneje

tudi v stranko) pa je pomenilo novo stopnjo v procesu modernizacije političnega življenja na Kranjskem oziroma Slovenskem. Po prejšnjem skupnem nastopu vseh Slovencev ne glede na njihovo idejno pripadnost je zdaj proces idejne in politične diferenciacije dosegel tudi njih, kar bi moralo imeti za posledico višjo stopnjo politične zavesti slovenskega naroda, do česar je postopoma tudi prišlo.

2. Slovensko društvo

Kot protiutež Katoliškemu političnemu društvu in kot odgovor nanj je bilo 2. februarja 1891 dejansko ustanovljeno Slovensko društvo. V vabilu na ustanovni shod je osnovalni odbor poudaril pomen narodnega vprašanja, ki je prevladovalo nad vsemi političnimi vprašanji in kateremu so bila ostala pravzaprav podrejena. Zlasti je bilo to aktualno v avstrijski državi, kjer je bilo sicer v ustavi zapisano načelo enakopravnosti vseh narodov, ki pa v realnosti še ni bilo udejanjeno. "Našega društva naj se oklene vsakdo, komur je mari obstanek in napredek naroda. Naše društvo bode poklicano, da se ustavlja pogubnim nakanam nam sovražnih elementov, ono bode imelo pazno uho za preteče nam nevarnosti in bode dvigalo svoj glas, kadar in kjer koli se nam kratijo in rušijo naše narodne pravice. Vrhu tega bode delalo naše društvo na to, da se povsod pospešujejo in izboljšajo trgovinski in obrtni interesi ter povzdigne kmetijski stan v gmotnem in kulturnem oziru. Tuja je "Slovenskemu društvu" vsaka nakana konkurence v lastnem taboru in ono zadovoljno priznava opravičenost vsake druge združitve, ako po drugih potih dosega iste smotre," so zapisali o namenu in nalogah društva.²²

Zanimivo se zdi, da se *Slovenec* kot glasilo katoliške strani na njegovo ustanovitev ni takoj odzval. Na ustanovnem shodu društva so za predsednika izvolili Ivana Gogalo, kakšnega obširnejšega poročila pa sicer o njem ne

najdemo. Zato pa je na prvem društvenem shodu 15. februarja 1891 Tavčar utemeljeval vzrok njegovega nastanka in njegov delokrog. O tem, zakaj je društvo bilo jasen izraz potreb tedanjega časa, je dejal: "Vam vsem je znano, kako je neki kriv prerok v Gorici skušal s svojimi pretiranimi nauki podjarmiti naše leposlovno slovstvo. In znano vam je tudi, da hočejo z enakimi nauki preustrojiti tudi naše politično življenje. Nastal je odpor v slovstvu, nastal je odpor tudi na političnem polju. Sad takega odpora je tudi naše društvo, in glavni namen mu je, zaprečiti, da ne bi se pod krinko hinavstva v naše politično življenje upeljali pretirani nazori, ki so Bogu in ljudem neljubi."²³ Večino govora je Tavčar namenil bližnjim državnoborskim volitvam, smiselno pa se zdi omeniti pripombo Matije Kunca. Ta je dejal, da se je vedno naglašalo vprašanje verske šole, pozabljal pa pomen socialnega vprašanja. Ker je bilo povsod čutiti moč oziroma nasilstvo kapitala, ki je ogrožal t. i. malega človeka, bi se mu zdelo umestno, "da bi se v programu omenjalo tudi socialno uprašanje, katero trka tudi na naša vrata, in da bi se v pošteveh jemal obrtnikov program".²⁴ V odgovoru je Tavčar priznal upravičenost Kunčeve pripombe ter izrazil željo, da bi kdo izmed obrtnikov na katerem od prihodnjih shodov Slovenskega društva predstavil njihov program, želje ter zahteve; pri njihovi uresničitvi naj bi jih društvo podpiralo. To naglasitev socialne problematike se mi zdi pomembno omeniti, saj je njeno reševanje postalo ena izmed točk strankarskega konkuriranja. Pri njej sta društvi oziroma kasnejši stranki imeli priložnost stopiti v stik z različnimi stanovi naroda, tako da je pomenila ločnico, pri kateri se je razodelo, h kateremu delu domačega prebivalstva sta se usmerili stranki, ki sta stali za društvoma oziroma sta se iz njiju razvili.

O idejni podlagi se neposredno na ustanovnem shodu društva ni razpravljalo, zato

pa je bila ta predmet društvenega shoda 4. junija istega leta. Na njem sta Tavčar in Danilo Majaron govorila o načelih njegovega delovanja; ta naj bi pomenila tudi izhodišče za ime struje oziroma stranke, ki je stala za društvom. Tako je Tavčar zdaj jasno priznal, da so bili Slovenci na Kranjskem razdeljeni: "Tukaj delujeta dve stranki, prva se sklicuje na staro konservativno firmo, druga je pa do sedaj več ali manj živela ob kompromisih, ter se s svojim imenom do dandanes še ni upala na dan, s čemur pa ni ničesar drugega dosegla, nego to, da sta pogum in grebén tem bolj zrasla nasprotni stranki. Po mnenji vsacega pametnega politika naj poneha v prihodnje ta polovičnost, in odkrito pripoznajmo, da sta mej kranjskimi Slovenci v resnici dve stranki, in da moreta biti dve stranki, dokler se bodo zagovarjala in zastopala načela, kakor jih sedaj zastopa nam nasprotna stranka."²⁵ V imenu društvenega odbora je predlagal resolucijo, naj bi si stranka, ki je stala za društvom, naredila ime narodno-napredna – to so zborovalci z dobrokljici potrdili – kar je utemeljil s sledečimi argumenti: "Mi hočemo pred vsem postati narodna stranka, dobro vedoč, da služi le Avstriji v srečo, če se čista in neskaljena ohrani slovenska narodnost."²⁶ Obstoj in utrditev narodne zavesti pa naj bi bila po njegovem mnenju tesno povezana z izobrazbo in omiko: "In ker je razvitje narodne ideje le posledica večje olike, zastopati hočemo tudi to oliko, svesti si, da živimo v devetnajstem stoletji, kjer se le tisti narod ohraniti more, ki uspešno napreduje s civilizacijo. Biti hočemo torej narodna in napredna stranka, ker hočemo varno podpirati vsak napredek, koji bi služil našemu narodu v korist."²⁷ Podobno je ime stranke utemeljeval tudi Majaron, ki je nasprotoval temu, da bi si stranka nadejala naziv bodisi liberalna bodisi konservativna, saj naj bi konservatizem in liberalizem kot politični doktrini v praksi delovala v nasprotju s svojimi načeli, zato sta se ne le doktrini, am-

pak tudi naziva zanju kompromitirala, kar naj bi posledično pomenilo, da se je moral resen politik izogibati takšnim izrazom. "Sploh pa," je Majaron sklenil svoj govor, "dajmo slovo tem historičnim, tujim imenom ter se rajši nazivajmo tako, kakor se prilega stvari in našim domačim razmeram. In po tem je predlagano ime "narodno-napredna stranka"."²⁸ Na shodu je v prid narodnega značaja in programa društva oziroma stranke govoril tudi Karol Bleiweis vitez Trsteniški, ki je o domnevni verski nevarnosti – ta naj bi bila razlog ustanovitve Katoliškega političnega društva in posledično ločitve narodnega tabora na Kranjskem – dejal: "Pri sedanjih razmerah v Avstriji in sploh v Evropi se za vero ni prav nič bati, pač pa za narodnost, to je treba osigurati. Tega mnenja bil je tudi moj pokojni oče in da je še danes živ, bil bi izvestno našega mnenja."²⁹

Ob poimenovanju stranke kot narodno-napredne se zastavlja vprašanje, ali v omenjenem shodu lahko vidimo ustanovni shod nove stranke. Po mojem mnenju tu ni šlo za dejansko ustanovitev Narodno napredne stranke, ampak za poimenovanje, kot se je na shodu izrecno poudarjalo, stranke oziroma skupine, ki je delovala v okviru Slovenskega društva. Da bi se v javnosti izognilo zmešnjavi o nazivih struj, ki sta stali za nastalima društvoma, je narodno-napredna struja določila specifikum svoje idejno-politične usmeritve nasprotni konkurenčni, hkrati pa tako zavrnila nazive, ki ji jih je ta "vsiljevala", kot je bil na primer "liberalna", in o katerih lahko rečemo, da so se od njih zaradi njihove negativne konotacije naprednjaki hoteli distancirati. V tej fazi je torej šlo za določitev stranke za omenjenim društvom, do dejanskega nastanka stranke kranjskih naprednjakov pa je prišlo na shodu novembra 1894, ko je bila ustanovljena Narodna stranka za Kranjsko. Zaradi vseslovenskega značaja tega shoda se je tedaj naprednost postavilo

v ozadje. Na ustanovitev Slovenskega društva se je katoliška stran, pravzaprav *Slovenec*, odzval po državnozbornih volitvah spomladi 1891. Takrat sta obe društvi v notranjsko-gorenjskih mestih nastopili samostojno, vsako s svojim kandidatom; zmagal je katoliški kandidat Anton Globočnik pl. Sorodolski. O (naprednem) Slovenskem društvu je *Slovenec* zapisal, da se ga je ustanovilo proti katoliškemu in da v svoja pravila ni sprejelo starega slovenskega gesla: Vse za vero, dom, cesarja!, na temelju česar je sklenil: "Vere, krščanstva ne omenjajo pravila niti z jedno besedico; to je pač očitno znamenje, da društvo deluje na podlagi načela: Vera nima ničesar opraviti v politiki."³⁰ Z ustanovitvijo omenjenih društev je torej prišlo do začetkov strankarskega življenja tudi med kranjskimi Slovenci in tako to ni bilo več omejeno na njihovo razmerje do tamkajšnjih Nemcev. Odslej obstajata organizacijsko dve struji, zelo kmalu pa dejansko dve stranki.

1. Hkrati je bila navzoča med Slovenci tudi socialnodemokratska usmeritev, ki pa vse do razpada avstro-ogrske monarhije ni ogrozila pozicij niti "katoličanov" niti naprednjakov.
2. Prim. *Slovenec*, št. 58, II. marec 1889; št. 59, 12. marec 1889; *Slovenski Narod*, št. 59, II. marec 1889.
3. *Slovenec*, št. 58, II. marec 1889.
4. *Slovenski Narod*, št. 59, II. marec 1889.
5. *Slovenec*, št. 9, 13. januar 1890.
6. *Slovenec*, št. 17, 22. januar 1890.

7. Prav tam.
8. V njej je Leon XIII. o nalogi kristjanov v političnem življenju med drugim zapisal: "Kjer namreč Cerkev dovoljuje, kolikor sploh dovoljuje svojim sinovom, udeleževati se javnega življenja, tam morajo le-ti predvsem podpirati in nakloniti svoje zaupanje možem, ki so v resnici pošteni, pravim krščanskim možem. Nikakor in nikdar pa ne smejo teh, ki so veri sovražni, bolj ceniti in jim dajati prednost pred onimi." V: *Sapientiae christiane*, 10. januar 1890.
9. Prim. *Slovenec*, št. 19, 24. januar 1890.
10. *Slovenski Narod*, št. 26, I. februar 1890.
11. Prav tam.
12. Prav tam.
13. Prav tam.
14. Prav tam.
15. *Slovenec*, št. 32, 8. februar 1890.
16. Prav tam.
17. Leon XIII., *Sapientiae christiane*, 10. januar 1890.
18. *Slovenski Narod*, št. 33, 10. februar 1890.
19. *Slovenski Narod*, št. 87, 17. april 1890.
20. Prav tam.
21. Po teh volitvah je Tavčar zapisal: "Če ste vi skrpali skupaj svoje katoliško politično društvo, tudi nam ne bo nemogoče, kaj jednacega ustanoviti. To pa bo morda najboljši sad, kojega so rodile ljubljanske dopolnilne volitve! – ". V: *Slovenski Narod*, št. 101, 3. maj 1890.
22. *Slovenski Narod*, št. 20, 26. januar 1891; prim. tudi št. 24, 30. januar 1891.
23. *Slovenski Narod*, št. 37, 16. februar 1891.
24. Prav tam.
25. *Slovenski Narod*, št. 125, 5. junij 1891.
26. Prav tam.
27. Prav tam. O imenu stranke prim. *Slovenski narod*, št. 128, 9. junij 1891.
28. *Slovenski Narod*, št. 126, 6. junij 1891.
29. *Slovenski Narod*, št. 125, 5. junij 1891.
30. *Slovenec*, št. 54, 7. marec 1891.